Când totul e pierdut, ai grijă să cazi cu stil. Istoria lui Iovănel: note, completări, provocări

Costi ROGOZANU

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu
Lucian Blaga University of Sibiu
Personal e-mail: costel.rogozanu@ulbsibiu.ro

When Everything is Lost, Be Careful to Fall in Style.
Iovănel's History: Notes, Additions, Challenges

Abstract: I will analyse the correspondences between two critical ambitions cultivated a century apart, those of the liberal ideological critic Lovinescu and of a young literary critic who reads Romanian literature through a minimally progressive grid, sensible to liberal nuances and with leftist interpretative undertones (considering the evolution of class representation and of the "social") in discussing recent literature, a point of view having a devastating effect on many writers (in light of the fact that the regime change has occasioned an upsurge in racism, sexism, and all other imaginable phobias, which have nonetheless been cultivated in the last stage of nationalist propaganda of the 70s-80s as well). I will pursue the evolution of several writers against the backdrop of the ideological mainstream, as well as the manner in which Iovănel interprets them: Mircea Cărtărescu, Adrian Schiop, and Lavinia Braniște. I will also attempt to establish the limitations of Iovănel's approach, residing in the conflict between established literary criticism and a literary production which has been completely underprivileged within the free market, enjoying weak institutional support, and whose sales and popularity are rapidly diminishing. The literary critic, still part of a somewhat stable institutional network, seems to be confined in a depressingly marginal literary underbrush, whose growth was sparked by the cataclysm of anti-communist "cultural revolution" and savage capitalism. One of the greatest constructs of communist modernity, mass culture, which was to transform into one of the greatest post-communist utopias, commercial culture, was of great importance for the present debate.
Keywords: Literary History, Romanian Literature, Mihai Iovănel, ideology, contemporary literature

Citation suggestion: Rogozanu, Costi. "Când totul e pierdut, ai grijă să cazi cu stil. *Istoria* lui Iovănel: note, completări, provocări". *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 67-79.
https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.08.

Literatura română moare, trebuie să-i facem o pomană fastuoasă. Mai ales că acel reflex profund de „a fi scriitor" e departe de a fi mort. Publicul cititor e restrâns, importul e copleșitor. Era nevoie de o „istorie" – nevoie profund diferită de istoriile generate de ambiții clasice (de la Lovinescu până la Manolescu). Ne unește credința că lumea e plină de semne, de sintaxe. Și chiar dacă un scriitor român de top mai vinde cel mult câteva mii de exemplare, iar literatura ca infrastructură beneficiază de minime investiții, un critic literar bun trebuie să semene cu un fotbalist care jonglează și cu o pungă de pufuleți atunci când n-are minge. Sunt momente în istoria artei când teoria, critica, interpretarea unor obiecte artistice este mult mai interesantă decât obiectul studiat. Ele apar de obicei în perioade în care renasc curente ideologice puternice. De aceea, cel mai inspirat gest al *Istoriei* lui Mihai Iovănel[1] este alegerea reperului: *Istoria civilizației...*, scrisă de Lovinescu.[2] Lovinescu e acel critic care zburda ideologic prin cultura română reușind să nu prindă neapărat ce era mai bun din literatura momentului, ci doar să treacă prin filtru puternic ideologizat liberal o întreagă producție de text ficțional.[3] Un soi de „ungere", de atestare ideologică a unei producții care părea prea „organică", prea provincială, atestare cu un rol normativ evident.

Am avut până pe la mijlocul anilor 2010 post-literatură, literatură fabricată în plină hegemonie ideologică liberală, cu ce prefix vreți, „ultra", „neo" etc. O situație asemănătoare a mai

existat doar în anii 50, numai că atunci hegemonia era construită cu semn opus și cu efort mult mai puțin „organic". După 1989 am avut o hegemonie ideologică dorită, adorată, obsedantă, o dorință crescută în anii grei de austeritate ai ultimului deceniu comunist. Hegemonia liberală post-90 se exercita asupra unei arte care își desăvârșea căderea economică și de popularitate. Ce se întâmplă, după două decenii, cu literatura unor Adrian Schiop, Lavinia Braniște ș.a.? Cade un văl tematic, apare întrebarea ascunsă încă de la începutul lumii capitaliste „ce-a fost mă-ta și tac-tu", cum scria Adrian Schiop.[4] Vălul tematic nu era de ajuns, descoperirea socialului în forma lui polemică, politică, descoperirea expresivității literaturii prin unghi critic la adresa capitalismului era încă foarte la început. Dar paradigma hegemonică fusese fisurată, asta-i clar. În orice caz, situația stranie, de demantelare nouăzecistă din punct de vedere ideologic, dar mai ales material (demontare și vânzare la bucată) a modernității comuniste, a produs o literatură stranie, amestec de încercări comerciale, conspirationism și nesfârșit oportunism anticomunist. De aceea cumva e utilă discuția de la începutul *Istoriei* lui Iovănel, despre „contemporaneitatea" literaturii. Poate suna ciudat (și incorect gramatical), dar sunt mari șanse ca literatura anilor '50-'70 să rămână încă mult timp „contemporană" și pentru că a fost prima și, probabil, ultima oară în care literatura română a avut o covârșitoare răspândire și influență în rândul maselor.[5]

Mai mult, bună parte din literatura nouăzecistă are un aer atemporal, toată sforțarea nouăzecistă de „sincronizare" sau de prindere a prezentului fiind un ridicol exercițiu de înțelegere pe propria piele a consumerismului.[6] Să nu mai vorbim de ficționalizarea memorialistică – o literatură autobiografică în care șiruri de artiști și-au rescris viața în cheie anticomunistă. Ficțiunea literară a fost bună vreme mistificare autobiografică. Unii încă o mai practică[7].

Lovinescu

Referința Lovinescu, încă de la primele pagini ale cărții, este cheia polemică și ideologică a cărții lui Iovănel. Motivele simple, la vedere, redescoperirea criticii ideologiei ca motor narativ extraordinar pentru critica literară. Când nu ai o literatură atât de populară, când autorii citiți nu sunt referințe tocmai comode/accesibile pentru un public cititor extrem de mic, repovestirea prin literatură a anilor '90 este o soluție retorică excelentă. În fond ce încearcă Iovănel este un compendiu al istoriei României prin ochii stranii ai scriitorilor. În paradigma asta, istoricul nu recuperează literatura și valorile ei, ci mai curând îi arată aberațiile și alunecările prin haosul capitalist, unde nu-și mai are oricum locul. Iovănel scrie că ar fi vrut un „roman de uzină" al literaturii, în care scriitorii-personaje să se perinde prin plan secund și, într-un fel, mesajul a fost transmis prin studiul lui. Important aici nu e ce au făcut scriitorii din realitățile reflectate, ci ce au făcut realitățile din scriitori în 30 de ani de post-comunism.

Iovănel constată corect că sunt două filoane ale hegemoniei de dreapta, filoane care au coexistat armonios până recent. Pe de o parte, e filonul interbelic și trezirea morților-vii (legionarism ascuns sau mai puțin ascuns), de cealaltă parte e aparatul ideologic neoliberal de anii '90 (venit pe filiere noi și puternice, atât politice, cât și mediatice). Mai spune, pripindu-se, că o reechilibrare ideologică ar veni[8] în anii 2000 cu publicații precum Observator cultural, cel condus de Ioan Bogdan Lefter și alte momente (apariția revistei de stânga *Idea* din Cluj, volumul *Născuți în URSS* al lui Vasile Ernu, apariția Criticatac în 2010[9] și, înainte, a antologiei critice la adresa raportului asupra comunismului coordonat de Vladimir Tismăneanu).[10] Ce se întâmplă în anii 2000 de fapt e tocmai dezlipirea filonului tradiționalist (cu urme vinovate de extrema dreaptă) de un filon liberal cu nuanțe progresiste. Într-un final, cele două părți, pe care viziunea Humanitas le avea prinse în buchet, Occidentul și rădăcinile interbelice, o iau pe căi diferite. Abia în anii din urmă, și ca urmare a crizei economice din 2010, filonul tradiționalist ajunge la antagonism total cu un filon liberal globalist. Asta nu înseamnă nici pe departe o „echilibrare". Sunt, mai curând, două momente politice importante pentru dreapta: ascensiunea liberalismului globalist în Estul anilor 2000, mai ales în România cu intrarea în UE (deci cu necesități de adaptare legislativă și consfințirea unor ultime privatizări spectaculoase) și, după 2010, o revigorare a ultraconservatorismului (dublată de divorțul lui de liberalismul care îl camuflase cu succes), tot pe căi internaționale (Trump, Netanyahu, filon rusesc etc.), ca formă de rezistență la ravagiile ultraliberalismului. O replică a unor forme de capital mai anchilozate, mai dependente de măsuri naționale, dată capitalismului financiar-digital în plină ascensiune. Ce a fost de stânga în România a rămas ultramarginal. Singura care a ocupat scena a fost și aici, și aiurea, o „ceartă culturală" irelevantă social, rentabilă pentru asociații creștine și intelectuali care au simțit că pot ieși din șomaj intelectual scoțând extremismele tinereților nouăzeciste din nou la înaintare.

Corespondența cu Lovinescu e de aceea cu atât mai interesantă. În fond, ce făcea criticul acum un secol, în anii '20? Nu denunța, ci anunța o hegemonie, aceea a unghiului liberal de citire a istoriei. Perspectiva poate părea revoluționară, venind la câțiva ani după unirea cu Transilvania, ani în care naționalismul avea rol de coagulant forțat al „României mari". Lovinescu anunța calm, pe urmele lui Zeletin, că mersul liberal e unic, ireversibil, organic aproape. Și referințele marxiste sunt folosite doar pentru consolidarea ideii de „organic", de „firesc" în evoluția către o burghezie urbană serioasă, ca formă de evadare din structuri premoderne. Cu acest unghi de lectură și Lovinescu invalida bună parte din demersul ideologic care anima scriitorii români. Practic, mai toată lumea literară se făcea vinovată de lezarea liberalismului, de neînțelegerea efectelor pozitive ale tăvălugului burghez. Ce făcea validă critica lui Lovinescu era denunțul bine calibrat ideologic al fronturilor conservatoare, interesate doar să-și conserve privilegiile și să opreasă din schimbările radicale impuse de liberalismul european. Era de fapt un filon deja confirmat cu un deceniu înainte de Ibrăileanu, în *Spiritul critic al literaturii române*,[11] prima încercare de acest fel, rămasă din păcate un cumul de intuiții, fără o consistență pe măsură a

textului. Critica la adresa conservatorilor revine deci în forță la Lovinescu, împreună cu livrarea unui construct burghez valabil. După ce burghezimea și mica burghezie au fost făcute praf de scriitori (Eminescu, Caragiale, de pe poziții diferite), destinul lor istoric implacabil pozitiv merita, după Lovinescu, o reflectare corectă, „nepamfletară".

Iovănel, în bună parte din cartea sa, nu e departe de acest proiect – nu de apărare a vreunei burghezii, ci de confirmare a unor reguli globale de integrare, inclusiv pentru scriitori. Iovănel ne prezintă o lume literară care nu înțelege mai nimic din noua eră, nici măcar imperativele: gata cu machismul insuportabil, gata cu tot soiul de fantezii extrase din imaginarul fascistoid. Iovănel se anunță hotărât critic de pe poziții de stânga, dar, ca bună parte din misiunea stângii în general în România, majoritatea timpului e pierdut cu o muncă minimală liberală, în înțelesul liberalismului progresist american.[12] Ce le transmite Iovănel e că nu le mai pot fi citite textele: nu mai e nimeni (din criticii literari interesanți, cu oarecare capital simbolic, instituționalizați) sensibil la imagini ultrasexiste, venite din negurile timpului și reîmprospătate de haosul anilor '90, nu mai ai cum să citești un text cu nuanțe rasiste fără să-l denunți ca atare etc.

Acest obicei (fundătură?) al stângii nevoite să facă și munca liberală (în condițiile în care liberalii sunt mult prea conservatori și plini de precepte seculare anti-corect politice) se materializează la Iovănel într-un paradox observat foarte bine și de Florin Poenaru în recenzia sa[13]: deși ar dori o istorie materialistă a literaturii, Iovănel rămâne în paradigma lovinesciană, mai estetică, uneori foarte aproape de text. Poenaru nu vede mai departe, că tocmai misiunea de a identifica alunecările sau bâjbâielile literaturii române din punct de vedere ideologic, tot soiul de derapaje reacționare, duce inevitabil la o nouă formă de lectură apropiată de text. Nu e analiză pe text complementară autonomiei esteticului, ci un *close reading* generat de asumarea perspectivei ideologice.

Iovănel prezintă unei lumi culturale enclavizate și vlăguite de propria izolare în societate, retorica „puterii": puterea academică, globală, universală, cea care nu pierde timpul cu texte incorecte politic. Lovinescu își căuta filoanele liberale pentru o reintrare în prezent a unei literaturi române pășuniste sau reacționare. Iovănel face până la urmă un lucru asemănător: prezintă imperativele de la care o literatură începe să conteze, inclusiv ca produs „globalizabil". O face denunțând neobosit și alunecări în imaginarul fascist, și alte forme de limbaj agresiv, de cele mai multe ori venit dinspre o literatură reacționară nu pentru că ar fi înviat cu noile trenduri ultraconservatoare, ci pentru că a stat izolată în demisolul capitalist, neintegrată, fără să-și mai înțeleagă propria condiție, fără să mai știe noile limbaje. În fond, așa arată viitorul (chiar prezentul, prin cei mai tineri) public educat: orice ai vrea să le transmiți, pornești de la noile coduri și sensibilități.

Iovănel încearcă în mai multe rânduri prezentări ale condițiilor materiale sau schimbări politice economice care au născut trenduri, modificări de cod în cadrul unor genuri literare, își face treaba de critic care și-a citit Moretti-ul sau Jameson-ul necesari.[14]

Cu ce lupta Lovinescu, cu ce luptă Iovănel? Lovinescu contesta provincialismul și izolarea literară de atunci, Iovănel constată (mai mult decât contestă, mai ales că o face de poziții stângiste) insularitatea literaturii române azi, cu câteva excepții. Pentru că în 30 de ani literatura română, în ciuda plimbării autorilor pe la târguri internaționale, producția literară a devenit de-a dreptul încarcerată în hegemoniile anticomuniste, conservator liberale. Iovănel vine și le dă cu vestul în cap. În fond, pare a spune:

> „oi fi eu mai de stânga, dar, și făcând abstracție de asta, n-aș avea material prea mult de analizat, așa că vă anunț că literatura se scrie altfel, inclusiv cea apolitică sau/și supus clădită la umbra postistoriei fukuyamiste".

Cu ce mai lupta Lovinescu? Cu o critică tradiționalistă, reacționară a capitalismului. Cu asta luptă și Iovănel. Lovinescu prindea, cu un vechi dribling liberal, și criticile stângiste ale capitalismului: ce formă de bagatelizare mai eficientă decât una care a rămas predată în școli până în ziua de azi decât logica lovinesciană și, înainte, garabetibrăileană, de a echivala două mișcări diferite doar pentru că aveau inamic comun, liberalismul ca formă ultimă de expresie a capitalismului. Tematica satului s-a epuizat estetic, însă ideologic era determinată de realitățile sociale, proporția covârșitoare de rural.[15] Așa a părut și ca roman urban *Ion*, tot „cu țărani". Despre mutația ideologică supremă pe care o face de fapt Rebreanu în Ion, cu altă ocazie.

Iovănel observă cu grijă mutații în discursul anticapitalist înghețat încă din anii '70 în matrice naționalistă, în recuperări interbelice. Marele proiect neointerbelic de după 1990 este și o rotundă încheiere a unui proiect ceaușist de rezistență națională și la capitalism, și la deschiderea URSS-ului din anii '80). Mișcarea de cultură pentru mase în comunism s-a produs prin text cultural (protocronisme de tot soiul), dar a avut vârfuri cinematografice, muzicale. Ritmuri haiducești, voievozi războinici, astea au fost soluțiile consumeriste alternative la epoci în care se năștea Rambo și alți supereroi americani din galeria naționalismului naiv al „jandarmului global". Anticapitalismul și mărcile lui naționaliste din comunism nu pot fi și nu trebuie analizate altfel decât în context global. Exact ca discursul incorect politic – te poți minuna de grozăviile sexiste și rasiste emanate de scriitori români în anii '60,[16] neuitând să cauți să vezi ce se întâmpla în alte părți de lume, ce tip de machism infecta discursul unui scriitor sau regizor vestic – o comedioară cu Marilyn Monroe e greu de înghițit și din motive ideologice. Deși uneori par făcături neaoș provinciale, trenduri de înviere a figurilor istorice sunt animate de mișcări trans-naționale mai ample. Cinematografia de masă este impusă ca un sertar comercial obligatoriu de conducerea țării, având deja modele de peste tot, de la sovietici, la americani. Cultura de masă ceaușistă era cumva mai conectată cu un trend global, decât neointerbelicul din anii '90. Cultura de masă comunistă recupera figuri istorice după cum Hollywoodul îl recupera pe Spartacus; ținea sub control piața de consum în fața unei posibile invazii de

popcultură și încerca să ofere producție proprie. Din acea producție proprie de cultură de masă, pe care Iovănel o investighează cu o răbdare titanică (cărți polițiste, SF etc.),[17] ies și protocronismele. S-au scris multe despre protocronism, dar încă n-am văzut abordarea dintr-un unghi pe care îl cred foarte valabil: presiunea consumului de entertainment global la inventarea protocronismului, de fapt la rescrierea metanarțiunilor în toate cheile posibile. Faptul că diverși securiștoizi de la Săptămâna și alte triste figuri intelectuale au început să recupereze și fascism cultural propriu-zis interbelic e mai mult o cauză secundară a uriașei presiuni create de autohtonizarea grăbită a unei culturi pop.

Ca un ultim avertisment și crudă ironie, Lovinescu denunța reacționarismul și moartea clinică a unor procedee anticapitaliste cu steroizi antisemiți și xenofobi în niște ani premergători unor renașteri (tot la nivel transnațional) a reacționarismului național în forme și mai violente, toate ducând la fascism. Lovinescu a arătat practic că dacă vânezi doar idei și mișcarea lor într-un spațiu vid, te vor trăda toate simțurile în fața noilor pericole ideologice. Iovănel nu face asta, observă doar cum literatura, după 2010 începe să se reașeze măcar pe un făgaș acceptabil realist. Nu se fac stângiști scriitorii, dar unii scriitori măcar încep să scrie despre Românii recognoscibile și încep să reproducă ficțional profunde traume ale capitalismului. În acest sens, mișcarea e invers lovinesciană, căci pentru Iovănel un semn bun înseamnă nu doar debarasarea de un limbaj provincial unsuros, incorect politic, ci căutarea unui pact realist valabil, credibil, un soi de refacere măcar simbolică a unui contract social între scriitor și cetățean-cititor.

Mimarea directă a vesticului ascunde o chestiune pe care Lovinescu sau Tarde nu o pot explica prea ușor: că nici opoziția la capitalism nu e „autohtonă", e și ea furnizată tot într-o schemă capitalistă, de data din partea mai întunecată a istoriei sale, una generată de pături mic-burgheze distruse de crize economice. Era și intuiția profundă a lui Ibrăileanu care denunța caracterul de export al naționalismului. Fenomenul interdependenței, relația complexă periferie-metropolă descrisă atât de bine de Gherea și tratată atât de ironic și grăbit de Lovinescu, afectează inclusiv răspunsul autohtonist la ravagiile sociale provocate de instalarea capitalismului.

Care e principalul factor în importul de „tradiționalism"? Chiar orbirea la capitalism. Ultratradiționaliștii de azi nu se bat cu capitalismul, visează la un capitalism dacic, mai așezat, mai plăcut tribal. Iar împotriva acestui vis al lor ar sta, după proiecția lor declarată, un batalion de gay și de feministe.[18] Lucrurile nu stăteau cu mult diferit în secolul al XIX-lea sau la începutul secolului XX, când inamicul capitalist trebuia să intre în clișee xenofobe și în nostalgii romantice prefabricate. Liberalul Lovinescu și inamicii săi se întâlneau în acordarea întâietății ideologiei, în fața realului economico-social. Din această capcană se zbate să scape Iovănel.

Să luăm ca exemplu discuția despre postmodernism, cel deja „teoretizat" cu multă aproximație și în anii '80. Imitația vestului începuse încă din anii 80, o imitație disperată prin casete video și trafic de muzică occidentală. Era o imitație cauzată de politici de austeritate impuse intern, provocate de cauze externe. Generația înnebunită de blugi și rock își găsise supapa tot în consum, într-un consum camuflat. Viața publică era comunistă, viața privată era deja un vis capitalist. Cel mai mare gest de disidență și cel mai comod era importul de produs cultural *pop*. Acest postmodernism românesc se năștea însă din moartea consumului autohton, și el afectat grav de criză și austeritate, trăind din programe de revelion și câteva turnee ale artiștilor prin țară. Imitația occidentului era mult mai relaxată în anii '60, optimiști, încă senini economic. În fond, când un circuit popcultural de bază este asigurat, nu ai victoria unei ideologii, ci o imunitate pe care capitalul și-o asigură în fața criticii – e una din posibilele definiții, nu ignor nici forța de protest popular prin cultură pop. Doar că nu e cazul aici.

E plină de posibilități calea deschisă (nu doar în *Istorie*, ci și în cărțile precedente)[19] în analizarea miturilor culturale, a conspirațiilor „fondatoare" în diverse momente ale istoriei literaturii, dacopatiile, mitul securității în tot și în toate etc. Aici singura fundătură este încă imposibilitatea unei analize cantitative serioase, dublată de efort comparatistic, pentru a căuta mai puțin caracterul de enclavă a unei culturi populare, cât caracterul mimetic – în fond conspirаționismul postmodern a fost o hidră cu mii de capete consumiste, câteva capete găsindu-se și în cultura română.

Cum s-a născut România modernă din lupta înverșunată dintre burghezie liberală și conservatori, asta e marea dramatizare din *Istoria* lui Lovinescu.[20] Găselnița de prezentare e o naștere a unor gemeni, unul luminos, celălalt demonic, liberalii și conservatorii. Acești gemeni ideologici sunt și eroii lui Iovănel, ei trec prea lin peste epoci, Iovănel trasează, cu bibliografia corectă și cu reținerea normală, continuitățile protocronism, naționalism de tip comunist și opozițiile antiglobaliste, antiliberale de mai târziu.

Pentru Lovinescu liberalismul e organicul, firescul, abătut de două vlăstare ale războiului, fascismul și bolșevismul. Îi recunoaște bolșevismului capacitatea de progres și modernizare în opoziție cu fascismul. Pentru Iovănel, liberalismul nu mai asigură decât o continuitate destul de deprimantă a zombie-ului cultural.

Ibrăileanu

Corespondența unui critic asumat stângist, după un veac, cu un critic liberal pur sânge (Lovinescu) este mai armonioasă decât ar putea să pară la prima vedere. Pentru că Iovănel nu-și propune decât să justifice importanța lecturii ideologice a literaturii, iar mai bun decât Lovinescu drept reper nu putea fi nimeni. În același timp, deceniile de fariseism estetizant nu îi dau destule unelte și nici destulă bibliografie pentru contextualizări mai precise și aventuri extraliterare mai interesante. În fond, pentru mulți cititori, Iovănel propune o lume ciudată, exotică, cu tiraje mici și lupte titanice. E o muzeificare a cărții, care cred că îi explică și lui Florin Poenaru reproșul adresat cărții de a fi rămas la analiză estetică în ciuda pretențiilor analizei materialiste. De fapt, e extrem materialistă prezentarea unui fenomen ciudat, pietrificat, în bună parte neconsumat decât de câteva mii de inițiați.

Ibrăileanu observa că există perioade de import masiv, inclusiv cultural, și perioade de rezistență la import. Iovănel descrie o mare perioadă de rezistență minimă la import cultural, anii '90 fiind animați de o dorință de consum de o naivitate notabilă istoric. Prezentarea obiectelor de cult literar are de aceea o materialitate cu totul aparte, însuși demersul de a face *Istorie* nu mai are același sens ca acum 100 sau ca acum 50 de ani. Are mai curând tonul prezentării faunei de prin vreo văgăună oceanică. Literatura română nu a mai ocupat, în scurta sa istorie, un loc atât de marginal, în ciuda agitației pionierilor ei.

Cu alte cuvinte, și opțiunea lui Iovănel este cumva determinată istoric de poziția literaturii în câmpul mai general cultural și artistic, pe de o parte strivită de piața externă, de cealaltă parte cu scriitori foarte slab integrați în rețele care să le asigure supraviețuirea doar din scris. Nu spun că nu s-a scris literatură bună, spun că a fost mai toată de laborator, fie laborator universitar, fie laborator-ruină de tip nouăzecist al fostelor organizații puternice de scriitori (unele rezistând până acum, vezi ciudățenia fără nicio priză nici la realități literare, numită Uniunea Scriitorilor, condusă de cel mai important critic al ultimei jumătăți de secol). Au fost câteva nuclee underground care au produs un corp de texte esențial. Însă mulți scriitori trebuie urmăriți cu tot cu paradigma lor digitală (sau ceea ce se mai cheamă „prezență publică", în general; nu mai are sens texto-centrismul). Schiop sau Sociu sunt cel puțin la fel de interesanți prin manifestări publice (facebook, inclusiv; vezi provocările unor Chiva sau Sociu, ca să nu mai vorbim de o serie de interviuri date de Schiop în ultimii ani care cuprind rânduri și observații mai bune decât tot ce a scris literar), activitatea jurnalistică și paraliterară a Elenei Vlădăreanu la fel.

Când intră clasa de mijloc în vizor? Europenismul s-a purtat cât s-au făcut bani din el – prima criză serioasă, cea din 2010, a scos la iveală prima serie de capete publice mai „pă tradițional", dar *punkish*. Șomajul intelectual produce un naționalism underground din ce în ce mai prizat și din ce în ce mai spoit cultural și susținut național. Prea multe clase rentiere – puțină burghezie producătoare; multă burghezie comercială administrativă, financiară, de consultanță, profesii liberale – toți sunt o castă de intermediari între popor și noul viitor. Pentru ei e importantă reproducerea unui limbaj europenist-naționalist, cu toate contradicțiile lui. Literatura își face greu aici, dar e clar că reapare o rezistență la import, de cele mai multe ori importată și ea. De aceea primele descoperiri „de limbaj", etnografice aproape, mărturie despre o biografie consolidată a unei clase de mijloc sau de aspiranți mici-burghezi mai mult intelectuali scăpătați social vor apărea după 2010; până atunci clasa de mijloc nu produce decât politică, nu consumă, nu produce literatură.

Clasa de mijloc

Miza realismului de începuturi era crearea emițătorului burghez. Miza realismului nouăzecist a fost crearea unei voci credibile din clasa de mijloc. Lui Cărtărescu îi iese un *autoportret al clasei de mijloc în evoluție* în *Jurnal*, poate nu întâmplător cea mai „realistă" lucrarea a sa, pentru că apasă involuntar pe ficțiunea supremă a ultimilor 30 de ani, personajul de mijloc, intermediarul între porțile Orientului și Occident. În timp ce Cărtărescu se integra perfect în noua societate, un Aldulescu reprezenta pe deplin noua condiție a scriitorului, de fapt aproape dat afară din societate (asta dacă nu îndeplinește deja vreo funcție ritualic-politică conexă). Schiop găsește un compromis între vocea mic-burghez-intelectuală și reproducerea locului social real ocupat de astfel de intelectuali. Sunt toți foarte bine prinși de Iovănel în plasa narativă, cu un minus. Că împreună cu acest deziderat al emițătorului a existat ca niciodată un cititor unic, tiranic, inovat după 90, un cititor și snob – și clasist, și naiv, și cu nuanțe extremiste pe care abia le realizează, și pocăit anticomunist după ce a supt și din binefacerile fostului regim. În fine, e un portret robot al receptorului „centrist", acel portret robot al destinatarului la care au tot visat intelectualii *neocon* și liberali prin scrisori deschise adresate țării și galaxiei (scrisoarea deschisă, un gen extrem de popular, cu un nou avânt după lansarea social media). În fond, nu sunt decât anticipări ale capitalismului digital, că doar șmecheria cu industria datelor nu e mult diferită, un consumator trebuie construit cu tot cu credințe politice, detergenții și chiloții pe care-i cumpără. Un consumator va pretinde din ce în ce mai zgomotos confirmări, textul de consum completează, nu șochează, epatează etc.

Iovănel nu insistă, nici nu poate intra un așa mare proiect în aria unui singur cercetător și teoretician literar, asupra nașterii politice celei mai importante – de fapt un întreg proiect național și transnațional susținut în diverse etape cu inovații de retrocedări ad integrum, până la inovarea unei pături de scolastică europeană a fondurilor europene, posesorii unui limbaj păsăresc ca un cod de acces la cardul în euro, fără niciun efect social palpabil. E vorba, cum spuneam, despre consturirea în etape a unei clase de mijloc, o fotografie a „premiantului național" care avea să culmineze în anii 2017-18 cu fotografii cu proteste-model prezente în toate ziarele importante ale lumii. Construcția a avut loc pe de o parte ideologic și imagistic, dar și prin deprivarea păturilor de la proletari în jos. Luăm de la săraci și dăm unor 10-20%, celor care formează un soi de miniburghezie, paznicii capitalului. Negarea și raderea de pe fața pământului a modernității comuniste a fost dublată de refeudalizarea unei părți din populație și de apariția unor elite fukuyamiste convenabile pentru sfârșitul istoriei. Iovănel pierde din vedere importanța istoriei spusă de middle class, istorie din care scriitorii cad fatalmente, până când încep să mai ciupească câte ceva până în 2010. Până atunci apar drept ceea ce sunt, ce erau, de altfel, și alde Daneliuc și restul, niște „nebuni" ai satului, cu niciun fel de integrare în nimic: nici într-o societate culturală, nici în zone de piață de consum. Nu întâmplător ficțiunile de orice fel, și comerciale, și mai puțin comerciale, nu sunt decât un delir furios de lumpen. Clasa de mijloc ca mediu de recrutare de soldați de stânga pentru câmpul ideologic și intelectual a fost și unul din punctele inițiale țintite de Criticatac – este și cel mai semnificativ eșec al acestui grup, cum bine observă criticul[21].

Unde impresionează Iovănel e în siguranța cu care propune o versiune metanarativă a unei vieți de intelectual în anii '90. El practic investighează proiecte nereușite de supraviețuire și câteva butelii de oxigen apărute prin mutații tematice și de gen (realismul minimalist post-fracturist, descoperirea socialului și a unui „realism capitalist"). E și prima istorie citită și trăită și de subsemnatul – practic Iovănel dă startul narativizării vieții în anii capitalismului postcomunist înaintea scriitorilor (deși proiectul lui Pavel Gheo de a „scrie" anii 90-2000 rămâne unul absolut notabil). Iar acest lucru a presupus lectura unui volum enorm de material care a devenit deja maculatură. Este riscul citirii extraestetice, unde și cărțile proaste capătă sens.

Iovănel coboară mult diacronic în reperarea luptelor pentru autonomie estetică, observă împreună cu Tertulian că strategia liberală de a folosi autonomia esteticului în anularea obsesiilor etnice fasciste duce până la urmă și la întreaga aruncare la coș a politicului social[22]. Autonomia esteticului fluturată de foiletoniștii importanți de după realismul socialist, Simion sau Manolescu, va fi completată de canonul etic Lovinescu-Ierunca, după 1990. Obsesia pentru estetic ca formă de "rezistență" își ia formele ei stupide, Manolescu ajungând să-și „curețe" pagini foarte bune de sociologia literaturii, doar pentru a sublinia că acelea erau de fapt forme de compromis cu fostul regim – unele erau și cele mai reușite pagini scrise de critic.

Fetișism

Un pasaj cheie, nu întâmplător ambiguu, este cel despre fetișismul literaturii. După o succintă prezentare a fetișismului, așa cum apare la Marx, Iovănel prezintă un prim episod din cazul Cărtărescu, un scriitor care fetișizează literatura, care pornește dinspre literar înspre real, care substituie realitatea cu literatura. Sunt multe de comentat aici, mai ales că probabil conceptul fetișizat la maximum este însăși autonomia esteticului. Cărtărescu chiar pare un proiect manolescian-oborgesian. Ce intuiește corect Iovănel este extrema atenție a lui Cărtărescu pentru piață, trenduri, apolitismul fiind clar unul dintre ele încă înainte de 1989. Volumul al treilea al *Orbitorului* este și măsura viziunii apolitic-politizate a lui Cărtărescu. Ipoteza lui Iovănel, că marfa-literatură își găsește o expresie completă la Cărtărescu are sens dacă totuși completăm cu cel mai important moment din cariera lui Cărtărescu, moment care nu a fost Revoluția de la 1989, ci apropierea de clubul ultraconservator de la Humanitas. Realismul romanesc a avut de suferit și din simplul motiv, notat în câteva rânduri de Iovănel, că nu mai e locțiitor de politică, de religie, de investigație cum era în vremea comunismului. Dan Sociu spunea recent[23] că e normal ca romanul să se retragă într-un realism minor, nu doar pentru că scriitorul e exclus din zone burgheze sau high-class, ci pentru că despre ăștia ar apărea oricum lucrări de sociologie, jurnalism, film etc. Observația e corectă și nu prea. E clar că retragerea tematică și restrângerea ariei ambițiilor scriitoricești sunt determinate și de condițiile materiale, și de presiunea reprezentării anumitor realități în alte medii. Unde suferă argumentul totuși că, în ciuda acestor competiții, reprezentări artistice despre lumea elitelor sau chiar middleclass lipsesc cu desăvârșire cu cât de îndepărtezi de cultura vestică. E una dintre definițiile culturii de periferie, e și mimetică, dar e și mult mai greu critică. O receptare educată în acest sens conține acest paradox-lux rezervat nucleelor vestice: tot acolo mai poți găsi burghezie educată în critica anticapitalistă, ipocrit, oricum o fi. Receptarea critică scade și ea pe măsură ce te îndepărtezi înspre periferiile capitalului.

Întorcându-ne la Cărtărescu, Iovănel îi găsește drept motor esențial faptul că pornește mereu de la o formulă literară înspre realitate: „misterul pe care vrea să-l dezghioace este misterul formei reificate și tezaurizate pe care o ia existența în literatură"[24]. Comuniștii și-au închis regimul într-un mausoleu, Casa Poporului. Cărtărescu a încapsulat gustul claselor de mijloc sau al burgheziei de tip Humanitas în *Orbitor*. Romanul, cu cele trei volume ale sale, pare să fie o evoluție dinspre o perioadă a simbolurilor, corespondențelor, jocului agil stilistic și narativ, înspre o mașinărie greoaie, fără nuanțe, cea din *Orbitor*, volumul al treilea. De la apolitic la ultrapolitic. Încapsularea dinspre literatura spre realitate, de care vorbește Iovănel, a reușit. Cum? Prin transformarea unui scriitor cu o tehnică perfectă și o ambiție estetică în sensul clasic al cuvântului, foarte bun cunoscător al clasicilor americani ai postmodernismului și, mai presus de orice, un tip care părea un liberal crescut în naveta spațială a optzeciștilor postmoderni. Se transformă prin contact cu o zonă puternic ideologizată și prin iradierea directă a puterii hegemonului – retorica anticomunistă, isteric liberală economic, conservatoare cultural.

Florin Poenaru observa un tribut prea apăsat pe care Iovănel îl plătește lui Lovinescu, rămânând la un idealism al analizei literare prea îndepărtat de analiza materialistă[25]. Efortul lui Iovănel de a analiza instituții, momente cheie de schimbare socială și politică, e lăudabil. În cazul unui Cărtărescu nu e consecventă analiza unui caz-școală de literatură produsă de instituțional și ideologic[26]. Cărtărescu nu doar își alege o editură. Relația din ce în ce mai strânsă cu Humanitas și cu un stil de marketing în care credințele directorului, autorului publicat și ale fanilor se împletesc cu interesul comercial își spun cuvântul în literatura scrisă. Cărtărescu face doi pași comerciali importanți. Unul, vizibil, clar ca lumina zilei prin *De ce iubim femeile*, altul mai puțin la vedere, prin tabletele politice și participare la campanii electorale.

Modificările de ton pot fi urmărite în Jurnalul lui Cărtărescu, de la autoreferențialitate estetizantă, la autocentrare politică. De la anii 90 în care nu bagă în seamă toate convulsiile, protestele care umplu străzile, până la perioada când se lipește de aripa intelectuală pro-Băsescu, unde nu Băsescu e esențial, cum ar putea părea, ci o voce de dreapta conservatoare, parcă special construită pentru moralizarea Estului, voce construită din frânturi de rapoarte FMI, Banca Mondială, Comisie Europeană și anticomunisme ritualice autohtone. Aici e mult de săpat, vocea autocolonizatoare se regăsește și în filmele cele mai bune ale perioadei și în textele politice sau confesive ale lui Mircea Cărtărescu. Cu cât sunt mai confesive, cu atât sunt mai

ideologizate, lucru care ne arată forța ideologică instituțională care impune o paletă largă de clișee, cugetări. *Orbitor* vol. 3 e ratat din această cauză: tocmai pentru că preia, nemestecat literar, metanarațiunea momentului. Romanul *Orbitor* era bun cât timp părea o Casa Poporului pe dos, o construcție a unor catacombe literare pe sub societatea comunistă.

Foarte importante rămân observațiile lui Iovănel despre preluarea postmodernismului la teoreticienii săi reprezentativi, Cărtărescu sau Lefter,[27] fără pic de element critic anti-neoliberal. Până la urmă, Cărtărescu ficționaliza și teoretiza la nesfârșit minunata lume a sfârșitului ideologiilor[28]. Iovănel prinde și discuțiile de la începutul anilor 2000 despre esopism ca formă de rezistență la comunism. Nicolae Manolescu interpretează profund greșit bagatelizarea rezistenței prin cultură încercată de mine și de alții în urmă cu vreo 20 de ani[29]. Nu cu textele propriu-zise ale „esopicilor" aveam o problemă, ci cu relectura lor eroizantă după 1990. Eroizantă și estetizantă, scoasă din contextul unei vieți infinit mai sigure pentru scriitori și critici în anii '60-'70 decât pentru cei din anii 2000. Evoluția într-un câmp literar așezat, plin de joburi și de oportunități, era de neînțeles ca formă de „rezistență" în întunecații ani 2000 când publicarea era o tristă aflare în treabă culturală, internetul era prea la început ca să ofere măcar dopamina expresiei imediate și când până și industria Erasmus se afla încă pe la începuturi. Și eu o exprimam esopic: nu era vorba despre disprețul meu față de șaizeciști, cât disperarea mea că reprezentanții lor, de la 60 la 80, nu înțelegeau nimic din dezrădăcinarea și alienarea noilor literați.

Sociografiile

Discuția pornind de la „căutarea punctelor de rezistență", după Stanislaw Lem care descoperea nevoie scriitorului de „o rezistență a materialului lor așa cum au nevoie de aer"[30]. Iovănel pornește în căutarea acestor puncte de rezistență care ar trebui să genereze literatură în toată puterea cuvântului. Cum de ai o „sociografie" (cuvânt fetișizat de Iovănel în *Istorie*) atât de săracă într-o lume în schimbare alertă, cu clase dezintegrându-se și agregându-se în forme noi? Cum de ai cartografieri ale peisajului social, cu clase de mijloc tehnocrate, muncitori, țărani în perioada comunistă, și apoi dispar, în principal de la clasa de mijloc în sus, orice preocupări de înregistrare realistă? Personajele cel mult stau, fumează și beau, cum spune Iovănel despre prozele lui Mălaicu-Hondrari[31].

Prezența claselor sociale în literatură e una extrem de importantă, Iovănel începând aici unul dintre cele mai fertile fire metanarative pentru teoreticienii momentului – reprezentarea claselor în artă nu bate nimic ca interes în ce privește cultura romanescă a ultimelor decenii. Sunt și excepții, notează criticul, dar e clară construirea disprețului față de lumpen-proletariat în generații consecutive de scriitori. Iar scriitorii care ar trebui să-i reprezinte, iar aici criticii și chiar parte din receptarea de stânga sunt prea blânzi cu scriitori precum Aldulescu, scriitori care în fond nu reușesc decât noi exotizări ale proletariatului decăzut. Când descrierea ta „realistă" seamănă suspect de bine cu invectiva burjuiului care vede numai știrbi și urâți în jur atunci trebuie să-și pună semne de întrebare și criticul, și scriitorul. Iovănel face în treacăt și o aluzie la incredibilele aventuri biografice ale unui Aldulescu, pendulând între condiția de lumpen și cea de cetățean-pe-linia-de-plutire. Dar asta nu explică suficient, mult mai suficientă ar fi identificarea succesului enorm de retorică anti-proletară în rândul proletarilor. Conștiința de sine se surpă odată cu pierderea joburilor pe cartea de muncă, atâta cât va fi fost și aia. Ca să nu mai vorbim că acea mult râvnită conștiință de sine proletară, atunci când e analizată, trebuie musai legată de caracterul său excepțional, temporar, nu ca o perpetuitate precum împărțirile nietzscheano-depresive între stăpâni și sclavi, împărțeli care dominau imaginarul literar românesc încă de la „eliberarea" de realism socialist de acum 50-60 de ani.

Proletariatului i-a supraviețuit o cultură de masă

Literatura pierde teren în fața unor forme de expresie variate sau e transformată de presiuni culturale extraliterare (feminism, minorități sexuale) și pentru prima data unui critic asta nu i se pare o dramă. Pierderea pieței interne de consum a însemnat, culmea, revalorificarea culturii populare comuniste. Vedem că și astăzi încă se vând/difuzează revelioanele cu Toma Caragiu, iar ierarhiile literare încă sunt acelea stabilite acum 30-40 de ani. Pentru că un public interesat, dar fără putere de cumpărare, a rămas activ și amator de cultură de masă autohtonă. Culmea pe care o surprinde bine Iovănel, prin citate și investigație teoretică de cea mai bună calitate, este însă asta: cultura de masă a fost adevărata victimă a schimbărilor din 90, incomparabil mai spectaculoasă devastare decât cea a culturii „înalte", aceasta din urmă fiind conservată instituțional în tot felul de bule bugetare, ritualice. Deruta unor actori sau regizori populari în comunism a fost chiar pierderea unui public de masă, iar de aici au decurs și derutele ideologice, și derutele artistice, rezultatele fiind un soi de apocalipsă caricaturală.

De altfel, chiar disprețul față de realismul clasic afișat de Nicolae Manolescu (conform Adriana Stan, aliat cu generația 80 în destructurarea metodei primitive de reflectare a realității)[32] ar putea veni dintr-o mai amplă desprindere a literaturii de cultura de masă. Ceea ce părea o supracalificare a unei pături de cititori era de fapt o resemnare a exploziei unor noi medii de entertainment și propagandă. S-a scris puțin despre asta, poate tocmai de aceea îndrăznesc ipoteza „căderii literaturii" mult înainte de anii '90, cu inflația lor, cu excluderea maselor de la acces economic la cultură, cu invazia culturii pop de import etc. De fapt, criza economică de la sfârșitul anilor 70 vine cu o alegere de scădere a investițiilor în aparatul literar – regimul trebuia să aleagă, și a ales ce era mai eficient pentru mase în acel moment – or, pentru mase nu mai era cartea atât de atractivă ca în '50-'60 pe cât începeau să devină televizorul, cinematograful, muzica etc. Sunt cu atât mai semnificative comentariile lui Iovănel la poziționările lui

Gheorghe Crăciun împotriva realismului clasic, promovând metarealismul târgoviștean[33]. Curentul anti-popular, anti clasicizarea cerută de cultura de masă și de propagandă în același timp, ar putea răspunde întrebărilor lui Iovănel privind eliminarea ideologicului (marxismului) din textualismul vestic împrumutat de optzeciști. Ce rost mai are compromisul textului pentru mase când optzeciștii rămâneau navetiști, scriitorii nu mai dormeau în camerele prințeselor interbelice precum Nina Cassian, politicienii nu mai dădeau prea mulți bani pe influența lor? Avem de-a face cu o adaptare neo-esopică de data asta nu la un regim agresiv ideologic-cultural, ci la un regim indiferent. De aceea are un sens generația 80 – este născută din austeritate bugetară, iar asta îi e mai caracteristic decât toată bibliografia cu poeți *beat* venită de la secția engleză a literelor bucureștene. Nu întâmplătoare sunt corespondențele, excelent remarcate de Iovănel (și asupra cărora va reveni în detaliu cândva sper) a unor capodopere precum *Mendebilul* lui Cărtărescu și moda Tarkovski din aceeași perioadă. Filmul și literatura estice produc din ce în ce mai multe modele de evadare și din fața noilor austerități economice, și din fața unui popor consumist iresponsabil, atât cât se mai putea născoci consumism cultural în anii '80. E o cultură pentru noile cadre, pentru tehnocrația și micile burghezii ale Estului, bună parte din ei pierzători de statut care au resimțit mult mai tare diferențele față de anii 60-70 decât clasele muncitoare sau țărănească.

Copilărism

Excelentele pagini despre proza lui Cărtărescu cer o discuție mai amplă, nu atât despre meta-realism, postmodernism etc., cât despre un fenomen literar aparte în literatura de succes din anii '90. Pe de o parte, memorialistica anticomunistă pur-sânge a avut un pandant interesant în redescoperirea acelei bucăți din bildungsroman cu mari posibilități de expresia: evoluția până în adolescență. Cărtărescu, Simona Popescu, Ovidiu Verdeș, Ion Manolescu și multe alte (și mulți alți) scriitoare, scriitori, poete, poeți au săpat adânc în adolescență. E un reflex tematic extrem de interesant, să-l numim copilărism**.** Sondarea problemelor individuale, de prepuber și adolescent, în cheia „adolescentului miop" prinde și o situație biografică interesantă, a trecerii acestor scriitori de la o copilărie și adolescență comunistă la o maturizare în epoca „de piață liberă". Acest copilărism e și el o variațiune de anticomunism (sau poate comunism ingenuu dezvrăjit de maturitatea capitalistă, de ce nu?), mult mai subtilă, o închidere în reverie sau popcultură sau cultură înaltă occidentală, după caz. Copilărismul este o transversală dinspre anii '80 până târziu în anii 2000, pavăză nostalgică, unghi scuzabil prin care să fie reflectate/evitate realități dificile ideologic – capătul de drum ar fi chiar unele cărți ale lui Vasile Ernu, cel care exploatează inteligent ingenuitatea privirii copilărești pentru a normaliza istoria unei părți întregi de glob, istoria comunistă și de tranziție, toate tratate public-mainstream ca forme ale patologicului politic.

Realism capitalist

Lăsăm în urmă evazionismul ideologizat al lui Cărtărescu, neoliberalismul cu aripi de fluture, și trecem la „realismul capitalist", formulă propusă de Iovănel, pe urmele lui Mark Fisher, pentru a cuprinde romane scrise de autoare și autori ca Lavinia Braniște sau Radu Pavel Gheo. Ar fi romane cu ambiții și *flow* realist care se apropie ceva mai ferm de înțelegerea unei realități capitaliste. Doar Adrian Schiop a dat tonul unui anumit tip nou de luciditate, ceva mai politică, mai clar post-Cărtărescu, nu doar „altceva decât Cărtărescu". Ceilalți douămiiști, de la Ianuș la Chiva, nu fac niciodată pasul în afara paradigmei literaturo-centriste. Schiop face acest pas definitiv, pentru că „mizerabilismul" nu mai rămâne literar, e căutare în extraliterar, tema queer, tema migrației, obsesia cartografierii sociale (cartografie pentru că Schiop prinde ca nimeni altul alunecarea României înspre o *startificare* imobiliar-socială). E interesant cum cel mai apropiat scriitor de „sociografiile" lui Iovănel e tratat cu destulă lipsă de entuziasm dincolo de epitete „de istorie literară" (inclusiv „capodoperă" pentru *Soldații*).

O observație de căpătâi este despre influența dubletului Palahniuk-Houellebecq, în cazul unor scriitori. Cinismul urban houellebeqian, al clasei de mijloc vestice, e una; cinismul adaptat la periferie de o clasă ultraprecară intelectual mic-burgheză e oarecum altceva. Ce rămâne comun e zgândărirea unei zone progresiste, critica spoielii progresiste, sunând cam ciudat la noi unde progresismul e oricum minoritar. Reacționarismul lui Houellebecq nu poate fi importat *tel quel* și pentru că în Franța aveai și un mainstream cultural de opoziție, în timp ce în România să ataci progresismul e oricum sport național. Mă rog, discuția e mult mai amplă, și da poate fi începută de la „izvoarele" de influență menționate de Iovănel pentru cazurile Chiva-Schiop.

Lavinia Braniște se află în zona „realismului capitalist" cu *Interior zero* sau cu proza scurtă, Iovănel însă acordă prea multe puncte din oficiu cărții *Sonia ridică mâna*, sărind peste o problematică cheie. După ce autoarea a dat semn că se scutură de obsesiile literare ale primelor 3 decenii, anticomunism în principal, se întoarce și oferă o paletă de locuri comune comerciale făcute parcă pentru un public anticomunist încă înfierbântat de ultimele mișcări de dreapta din stradă de la finalul anilor 2010. Braniște fusese apreciată pentru grila rece, tăioasă de demascare socială a mitologiilor urbane, de la dragoste la „noul progresism". E adevărat că ironiile la adresa progresiștilor (mai ales bărbați) erau gustate tot de un public progresist. Stângiștii adoră să se citească în cheie ironică, rețeta funcționase și la Schiop. Era o formă de a ținti un public foarte mic, dar încă pasionat de carte, foarte prietenos cu literatura. Cu *Sonia*, Braniște face pasul către un public mult mai mare, cel cititor ultraconservator, crescut la umbra anticomunismului. Iar acest roman, oricât se chinuie Iovănel să-i găsească veleități de reflectare corectă, rămâne un text mai mult oportunist decât ironic. Nu se schimbă talentul Laviniei Braniște, se schimbă convenția realistă. Sigur că e futilă căutarea unor explicații prin identificarea

„comunismului" organic care a virusat și familie, și oraș de provincie, și tot, sigur că scriitoarea are luciditatea să prezinte inutilitatea căutării, dar persistă o fuziune narator-personaj care viciază întreaga carte. În fond își curăță de capitalism tot „realismul capitalist" și rămâne un realism anticomunist ciudățel, *vintage*. Nu putem analiza aceste modificări de traseu ale scriitorilor români numai prin crize interioare, ci și prin configurarea unor *predispoziții de citire* în perfectă armonie cu ideologia dominantă azi. Nu e un spirit al timpului lovinescian, ci e un set de reflexe ale consumatorului de carte provenit din două direcții simultan, una periferică, „specifică" (anticomunism, tradiționalism etc.) și o traducere a centrului în limbaj autohton (forme de impunere în forță, de sus în jos de la vest la est, a unei voci europenist-urbane care nu mai acceptă compromisuri cu mediocritatea românească). Trezirea publicului de dreapta în schemă „revoluționară" la mijlocul anilor 2010, se poate să își aibă un efect în *Sonia ridică mâna*. Că e un anticomunism talentat, nu contestă nimeni, că portretul desprins din tabloide al Elenei Ceaușescu e fabulos și pe drept citabil e iarăși drept. Cum de naratorul nu mai e atât de credibil, cum de se intoxică de boala copilăriei anticomuniste, asta îmi explic mai greu.

Tot suprapreciate, ideologic vorbind, sunt și cărțile lui Iulian Bocai. Și Iovănel și mai toată lumea apreciază „stilul", stilul l-ar împiedica pe autor să fie clasat scurt la secțiunea „poverty porn". Bocai nici nu atinge, așa cum o face Braniște din plin, complexa lume a relațiilor mic burgheze în România anilor 2000. La el personajele sunt din nou marginali, de data asta filmați nu cu telefon nokia cu taste, ci în 4k. Dar convenția rămâne aceeași, nu are rost să ne amăgim că o fidelitate mai mare a imaginii schimbă tendința intelectuală de refugiere în mizerie de lumpen. Tot evazionism se cheamă. Peste tot citești fuga în sărăcie exotică. E tipicul refugiu oengist, estetizat până la sațietate, refugiul (doar estetizant) în lumpen. Nu diferă mult de o seară cu playlist gangsta manele-hip-hop într-un team-building corporatist.

Diferența între două paradigme fundamentale: Lupescu și Liiceanu

Ce aș fi văzut aprofundat la capitolul „Instituții" în *Istorie*? Poate o aprofundare a rolului firmelor private și a opțiunilor lor de publishing. Iovănel acordă prea multă atenție (deși într-un stil profund ironic, foarte plăcut la lectură) unor instituții moarte, bugetofage.

Când vorbim despre mecanisme de marketing trebuie să nu uităm două strategii fundamentale care au modelat literatura română din zilele noastre. Cultul grupului și cultul individual. Polirom a propus un desant de scriitori contemporani, văzuți ca un tot, deși erau foarte diferiți, în anii 2000, erau strânși acolo și Schiop, și Cezar Paul Bădescu, și T.O. Bobe, și Ioana Băieșica. Miza Polirom a fost una de tip „literatura română nouă există, nici măcar nu e așa de rea!". Miza Polirom a fost îndrăzneț comercială, se dorea deschiderea unei piețe noi; am susținut ideea de la bun început, în perioada mea liberală, de fapt mai mult de anti-feudalism cultural[34], când tot ce doream era să vedem în primul rând un acces democratic al scriitorilor la publicare și vizibilitate, măcar atât. O editură mare care publică literatură nouă însemna mai mult decât 100 de manifeste literare și cenacluri.

Polirom a oferit vizibilitate unui grup din ce în ce în ce mai larg. Humanitas a oferit construcții de brand individual. Intrarea lui Cărtărescu printre autorii emblemă ai editurii s-a petrecut în anii 2000 (mai publicase acolo, dar nu era perceput ca „autor Humanitas", un soi de distincție acordată de directorul editorii, prin care propunea lumii propriul panteon) cu însușirea unui întreg ritual, dar și cu asumarea publică stridentă a unor politicieni sau a unor ideologii economice extrem austere. Cărtărescu a început să se configureze ca prezență ideologică puternică, și-a consolidat brandul în această direcție, deopotrivă cu micile cărțulii comerciale, dintre care cea mai cunoscută e *De ce iubim femeile*.

Este așadar o situație extrem de interesantă în care ai doi foarte mari jucători în industrie cu două politici diferite: Polirom încearcă invadarea pieței și ocuparea unui segment întreg al literaturii tinere (și astăzi este cel mai cunoscut editor de literatură nouă, mai ales proză, poezia nu i-a interesat decât sporadic – încercând să valorifice potențialul unui Dan Sociu). Lectura ideologică rămâne de fapt tot textuală, nu contextuală, însă Iovănel e forțat de materia studiată să caute modelajul ideologic în produs mai mult decât în context social. E foarte bine că pentru prima oară cititorul și scriitorul român au un critic hotărât care taxează ca atare machismul sau notele antisemite ale unora. Însă acesta e doar un debut de critică ideologică, așa cum o văd eu. Zonele estetizante din Istorie încă mai cuprind pasaje atât de nepotrivite încât par ironice – sau poate asta o fi intenția, nu știu. De exemplu, „Caius Dobrescu – un lirism viguros, de o largă respirație"[35].

Iovănel are deci o bună parte din analiză încadrabilă la o categorie mai stranie, de „literatură ideologică pe text". Cu alte cuvinte, pică puțin în capcana unui estetism cu radare fine pentru incorectitudini politice sau mai mult decât incorectitudini (antisemitismul e ilegal). Însă o face după ritmul criticii estetizante. Putem face un tabel cu poeți și prozatori sexiști din ultimii 50 de ani, e plin, dar cred că mult mai important e să vedem ce înseamnă o „eliberare sexuală" neînsoțită de mize ideologice de niciun fel (sau, mai precis, o eliberare dominată strict de filozofia pieței, fără niciun front cu armătură anticapitalistă, antipatriarhală, măcar anticonsumistă). O eliberare sexuală în oglindă cu cea din 68 – imaginea răsturnată a pretențiilor revoluționare vestice într-o caricatură sinistră a eliberării „de piață" a sexualității estice. Nu cer mai multă sociologie, nici să înțeleg cum de erau poeții toți plini de reverii cu violurile patriei-mamă și apoi cum de se transformă în cântăreți misticoizi neoexpresioniști. Nici măcar nu e greu de explicat, e traseul metafizic al păcătosului ortodox de cârciumă. Însă e clar că e nevoie de o istorie sau chiar de o sumă mai generoasă de explicații despre efectele sexualității-marfă din 90 inclusiv asupra literaturii. Nu e o propunere pentru Iovănel, care și-a făcut pașii săi, ci pentru alți congeneri. În al doilea rând, se întâmplă acel lucru extraordinar al „reflectării reflectării",

specifică postmodernismului. Scriitorii nu reflectă realități, ci realități așa cum sunt prezentate în presă sau la televizor. Conformismul lor ideologic este cu atât mai profund cu cât învață foarte târziu să înghită critic mijloace puternice de construire a unei ideologii unice a pieței.

Piața globală

Visul europenist al scriitorilor contemporani e generat de o nevoie primară, de a regăsi un public, un public de multe ori mai dificil, dar care pare să asculte de niște reguli, este vorba despre publicul din culturile mari. Publicul vestic vrea de la raftul cu literatură din Est „povestea de periferie", povestea unei traume, vrea extra-literar. Este și motivul pentru care, tematic, nu doar lingvistic, romanele lui Preda din anii 60-70 vor rămâne pe veci incomprehensibile, pentru că sunt arogant auto-centrate, sunt ale unui scriitor orgolios cu căutările sale existențialiste etc., un scriitor care nu are povești de vândut, de dizidență sau de inadaptare (sau o altă inadaptare decât tot una cu puternic specific autohton). Însă Preda e specializat în refuzul de a se prezenta ca victimă, deși se prezintă de atâtea ori ca personaj. Iovănel decretează cu dreptate că „universalismul" nu-l obții prin sincronizarea stilului, modelor literare, ci prin accesul la acel public enorm vestic. Scriitorii români s-au confruntat cu paradoxul intrării în Uniunea Europeană. Într-o astfel de organizație periferia devine și mai periferică, publicul educat, amator de carte, se restrânge și mai mult și se specializează, centralizarea literaturii (prin deschiderea globală) devine de fapt și mai apăsată. Se poate face comparație cu piața muncii în general: dreptul la liberă circulație sau intrarea capitalului străin de investiții nu a însemnat automat sporirea numărului de muncitori calificați, în unele perioade a însemnat fix inversul. Un invers care în unele situații bate spre convenții mai mult feudale decât capitaliste. În acest sens ajunge și lectura literaturii un vestigiu ciudat pentru un „român mediu" (de fapt, o pătură extrem de subțire), asta pe lângă moartea firească a lecturii sau modificarea ei completă venită dinspre noile tehnologii.

Foarte bune rândurile despre intertextul cu vigoare „blockbuster" practicat de Cărtărescu, catacomba, conspirația, Bucureștiul propus ca un nod intertextual pentru lectura globală[36]! Rămâne însă întrebarea și dacă un oportunism ideologic perfect calibrat nu a ajutat la depășirea granițelor. Nu e vorba despre ajutorul dat de stat pentru traduceri și turnee (lucrul ăsta statul l-a făcut pentru sute de scriitori, fără să se vadă ceva). Ci mai curând despre acel spirit artistic atât de plăcut unui public amator de clișeu în Vest: autorul estic, de orice (film, muzică, literatură), ca un spirit neliniștit, un soi de proto-occidental închis într-un cocon de brutalitate și primitivism de periferie, un spirit care se eliberează, care se află alienat într-o lume care e, dar nu e a lui. Marele succes cinematografic românesc este pus, pe bună dreptate, pe seama unor reușite excelente tehnic. E și cazul lui Cărtărescu, excelent cunoscător al literaturii și hermeneut al tehnicilor literare. Eu zic că, dincolo de asta, din nou contează foarte mult o ambiguitate narativă și tematică, singura care asigură fluența curenților de export est-vest: opera-denunț a unei lumi primitive, căutarea unei izbăviri a ochiului metropolei. Știu, este drama periferiei sau, uneori, comedia ei. Poți avea, de exemplu, un film precum *Moartea domului Lăzărescu*, conceput de Puiu ca o oglindă nemiloasă pusă în fața societății românești, dar să fie interpretat filmul, de critici din alte țări, ca o nemiloasă oglindă pusă în fața propriului sistem de sănătate. Un nesperat realism global, pornit de la fixuri locale.

Literatura autohtonă trebuie să cadă cu stil, nu poți cădea mai cu stil decât teoretizând. Iovănel anunță prin *Istorie* ce spunea pe șleau într-un interviu recent[37], și anume că viitorul ar putea însemna renunțarea la limba română și integrarea, și a literaturii și a criticii, în piețele mari de limbă engleză (sau poate spaniolă). O autonomie literară românească e ridicol de căutat în această epocă. Critica literară deja își caută căi de supraviețuire „globalizată", prin producție academică valabilă și susținută publicată în revistele care contează și care mai sunt citite măcar de societatea experților în literatură. Iar scriitorii încep încet-încet să-și caute un public din clasă de mijloc europeană, nu neapărat românească. Cu alte cuvinte, după o literatură foarte populară în anii 50 sau 60, cu un public proletar săltat de condițiile materiale, singurul proiect plauzibil pentru un scriitor la începutul secolului 21 ar fi să-și orienteze obsesiile către o clasă de mijloc urbană, mult mai puțin numeroasă, dar cu ceva gust rămas pentru citit (și timp de citit, implicit). Sau să încerce în continuare aventura publicării direct în Vest. Era nevoie de cineva să spună lucrurile astea calm, fără patos, cu inteligență și farmec. Mihai Iovănel a făcut-o.

Note:

1. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași: Polirom, 2021).
2. Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*. Vol. I: *Forțele revoluționare*. Vol. II: *Forțele reacționare*. Vol. III: *Legile formației civilizației române moderne* (București: Ancora, 1924-1925).
3. Vezi Teodora Dumitru, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016).
4. „Cu Soldații s-a produs declicul: ce-a fost mă-ta și tac-tu și în ce lume te-ai învârtit până să ne cunoaștem e al dracului de important, aia te formează mai mult decât revelația lui Iisus sau lectura lui Kant". Adrian Schiop, Vasile Ernu, „Interviu cu scriitorul «gay de serviciu al literaturii românești»: «N-a funcționat ca stigmat, din contră, m-a ajutat»", *Libertatea*, 15 mai 2021. Online: https://www.libertatea.ro/lifestyle/interviu-cu-scriitorul-gay-de-serviciu-al-literaturii-romanesti-n-a-functionat-ca-stigmat-din-contra-m-a-ajutat-3545019.
5. Vezi Mihai Iovănel, *Istoria*, 1: „Se numește *Istoria literaturii române contemporane* ca omagiu adus lui E. Lovinescu, care a publicat două

istorii cu acest titlu, dar și pentru a repara o neînțelegere cu privire la ceea ce se înțelege azi prin „literatură contemporană". În *Istoria critică a literaturii române* a lui Nicolae Manolescu (2008, ediția a II-a 2019), literatura contemporană începe după al Doilea Război Mondial și sfârșește *de facto* odată cu generația anilor '80, ultima generație analizată sistematic de autor. Or, o astfel de abordare lasă în afara „literaturii contemporane" tocmai literatura contemporană". Iovănel citează deschiderea unui dosar pe temă din revista *Cultura*: „Ce înseamnă literatura contemporană? Întrebarea [...] vine în urma unei constatări aproape didactice: în facultățile de Litere (acestea fiind, cred, cel mai important promotor al literaturii postbelice prin simplul fapt că diseminează informație în rândul studenților, viitori profesori de română) există – de obicei, materie de un semestru – un curs de Literatură Română Contemporană care se confundă cu acela de literatură postbelică. Astfel, «contemporan» înseamnă, conform consensului academic actual, «după cel de-al Doilea Război Mondial». Dar această materie acoperă o epocă literară [...] de aproape 70 de ani. E, după toate calculele, o perioadă la fel de lungă ca aceea de la Eminescu la realismul socialist". Vezi Ștefan Baghiu, „Literatura contemporană – un termen umbrelă?" în *Antologiile revistei „Cultura"*, coordonator general Angela Martin, vol. II: *Dosare tematice 2016-2017. Literatură, artă, societate*, volum coordonat și prefațat de Ștefan Baghiu și Cosmin Borza (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2018), 155-156.

6. Despre inutilitatea cunoașterii prin literatură scrie și Iovănel. Vezi Iovănel, *Istoria*, 108.
7. De aceea poate aș fi văzut ca ocupând un loc central în *Istorie* cărți de memorialistică extraordinare prin puterea de dezvrăjire a acestor mistificări anticomuniste. Mă refer la Adrian Marino, Ion Ianoși, dar și la Imre Toth, publicat în maghiară și apoi tradus și la noi.
8. Iovănel, *Istoria*, 41.
9. În zona grupului CriticAtac au apărut câteva analize ale tranziției în ultimii ani cu care Iovănel intră în dialog. Vezi Alex Cistelecan, *De la stânga la stânga* (Cluj-Napoca: Tact, 2019); Costi Rogozanu, *Epoca de mijloc* (Cluj-Napoca: Tact, 2019); Florin Poenaru, *Locuri comune. Clasă, anticomunism, stânga* (Cluj-Napoca: Tact, 2017).
10. Vezi, pentru o lectură critică a raportului, Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Siulea, Ovidiu Țichindeleanu, *Iluzia anticomunismului: lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (Chișinău: Cartier, 2008).
11. Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* (Iași: Editura Viața românească, 1909).
12. Vezi discuția din articolul din acest număr în Ștefan Baghiu, „Critica ideologică în epoca limbajului administrativ de stânga: o istorie New Left a literaturii române contemporane", *Transilvania*, nr. 7-8 (2021): 80-89.
13. „O abordare materialistă a literaturii este complet incompatibilă cu idealismul analizei lovinesciene care identifica schimbarea socială la nivelul transformării ideilor". Florin Poenaru, „Istoria lui Iovănel – epitaful optzecismului", *Criticatac*, 14 mai 2021. Online: http://www.criticatac.ro/istoria-lui-iovanel-un-eveniment/.
14. Moretti, de altfel, este una din achizițiile importante ale teoriei literare contemporane din România și unul din puținii teoreticieini care au apărut și în traducere la noi. Vezi Franco Moretti, *Grafice, hărți, arbori: literatura văzută de departe*, traducere de Cristian Cercel, prefață de Andrei Terian (Cluj-Napoca: Tact, 2016).
15. Vezi Teodora Dumitru, „Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu's Perspective (1924-1929)", în *Ruralism and Literature in Romania*, eds. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga și Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 205-219. Vezi și Teodora Dumitru, „Conceptul lovinescian de «intelectualizare» a literaturii față cu ipoteza postbelică a țăranului «intelectualizat»", *Transilvania*, nr. 2 (2021), 31-50.
16. Este în curs de apariție un articol despre aceste „masculinități" scris de Andreea Mironescu într-un volum colectiv la care am participat. Vezi Andreea Mironescu, „Übermänner: Hegemonic Masculinities in the Romanian Socialist Modernist Novel", în *Beyond the Iron Curtain: Revising the Literary System of Communist Romania* eds. Ștefan Baghiu, Ovio Olaru, Andrei Terian (Berlin: Peter Lang, 2021) (în curs de apariție).
17. Iovănel a mai analizat părțile astea ale literaturii române în Mihai Iovănel, *Roman polițist* (Cluj-Napoca: Tact, 2014)
18. Vezi, însă, agresivitatea invers, împotriva minorităților sexuale în Diana Mărgărit, „LGBTQ rights, conservative backlash and the constitutional definition of marriage in Romania", *Gender, Place & Culture* 26, nr. 11 (2019): 1570-1587. De asemenea, vezi eforturile de construire a unor platforme civice în Vlad Levente Viski, *An Army of Generals without Rank-and-File: Building a Gay and Lesbian Social Movement in Romania after 2001* (Budapest: Central European University, 2015).
19. Vezi Mihai Iovănel, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016); Mihai Iovănel, *Roman polițist* (Cluj-Napoca: Tact, 2015).
20. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. I: *Evoluția ideologiei literare* (1926). Vol. II: *Evoluția criticei literare* (1926). Vol. III: *Evoluția poeziei lirice* (1927). Vol. IV: *Evoluția poeziei epice* (1928). Vol. VI: *Mutația valorilor estetice. Concluzii* (1929) (București: Editura Ancora, 1926-1929).
21. Iovănel, *Istoria*, 45.
22. Ibid, 94.
23. Discuția e interesantă, declanșată de criticul Paul Cernat, care repeta observația cunoscută că nu se scriu romane realiste despre medii financiare și alte zone sociale tocmai din motivul că scriitorul n-are acces. Ca multe alte discuții pe facebook, se vor pierde într-un păienjeniș de efemeride. Deocamdată, poate fi văzută aici: Dan Sociu, „romanul nu mai e ceva important, exista o mie de alte distractii si surse de informare, exista sociologie si jurnalism si istorie recenta bine documentata, nonfictiune, filme, seriale, documentare; asa ca de fapt proza subiectiva si «marunta» e ceva cit se poate de firesc, e ceea ce i-a ramas scriitorului ca teren propriu". Vezi Paul Cernat, „M-am întrebat nu o dată e de ce n-au apărut la noi, în ultimele două decenii, mari romane realist-sociale despre șerpăria mediilor politice și financiare actuale",

Facebook, 31 mai 2021. Online: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2637847816507925&id=100008481965338. Accesat la 1 iulie 2021. „M-am întrebat nu o dată e de ce n-au apărut la noi, în ultimele două decenii, mari romane realist-sociale despre șerpăria mediilor politice și financiare actuale, așa cum am avut (totuși, deși incidental) în interbelic și chiar după aceea, sau cum există (ehehei!) prin alte părți cu duiumul. O explicație la îndemînă ar fi, pe lîngă reducerea suflului și inapetența pentru construcțiile ample, aceea că prozatorii noștri cît de cît realiști scriu, de regulă, despre ceea ce au trăit și cunosc mai bine; or, în ultimele două decenii, au cam rămas în afara sau la marginea lumilor menționate. Cum să scrii, deci, ceva «bazat», care să nu sune fals sau artificios, despre ceva ce nu cunoști decît din cărți și din presă? Cît despre cei care știu ceva din interior, probabil n-au chef să se expună transformînd în roman de analiză socială ceea ce știu, că nu mai rentează".

24. Iovănel, *Istoria*, 110.
25. „În locul unei analize materialiste a modului în care se produce efectiv literatura contemporană– adică rezultatul formal al unui proces social de compoziție – volumul rămâne tributar unei perspective lovinesciene idealiste în care operele literare (și autorii lor) reprezintă o expresie a epocii lor (climat ideologic, intelectual, etc.) și care, la rândul lor, contribuie la fixarea și exprimarea trăsăturilor esențiale ale acelei epoci". Poenaru, „Istoria lui Iovănel".
26. În alte cazuri, este urmărită cu atenție modificarea ideologică în funcție de instituționalizare. De exemplu, la criticul Paul Cernat.
27. Vezi Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc* (București: Humanitas, 1999). Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii" culturale* (Pitești: Paralela 45, 2002).
28. Iovănel, *Istoria*, 155.
29. Ibid., 125.
30. Ibid., 273.
31. Ibid., 290.
32. Vezi Adriana Stan, *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2017).
33. Iovănel, *Istoria*, 358.
34. Am fost parte din acest proiect Polirom, împreună cu Luminița Marcu, am participat la scrierea referatelor pentru unii dintre noii scriitori, unele devenind prefețe (sau bucăți de catalog de prezentare), totul la propunerea lui Silviu Lupescu, cel care a formulat-o clar ca un proiect editorial. A fost singura formă în care mi s-a părut acceptabilă împletirea marketing-critică literară, prin negocieri cu un editor, prin minimă selecție, dar mai ales prin însușirea unei arme puternice „de piață" pentru distrugerea vechilor coterii literare, absolut dezastruoase prin desuet – așa mi-am explicat rațiunea pentru care am acționat la vremea aceea. Mi s-a părut esențială o încercare de modificare a establishmentului literar prin establishment editorial. Poate părea comic calculul pentru un socialist, cum mă aflu, însă în perioada mea liberală am susținut cu precizie de „marxist" raderea prin liberalism asumat a unor forme feudale de rezistență culturală care exila literatura nouă în tot felul de colțuri underground. Dincolo de ironia sorții, opțiunea rămâne de analizat, pentru că altă formă de atac tineresc nici nu exista pe piață, la acel moment. Silviu Lupescu a făcut de fapt cea mai radicală mișcare literară, de pe poziția de editor, din dorința de scorni/resuscita segmentul de literatură nouă autohtonă. A fost printre puținele momente când am văzut efectul benefic al businessului asupra vreunui fenomen literar.
35. Iovănel, *Istoria*, 528.
36. Ibid., 673-675.
37. Interviu acordat tltxt.ro, https://tltxt.ro/articol/podcast-mihaiiovanel/.

Bibliography:

Adrian Schiop, Vasile Ernu. "Interviu cu scriitorul 'gay de serviciu al literaturii românești': 'N-a funcționat ca stigmat, din contră, m-a ajutat'" [Interview With the 'Gay on Duty in Romanian Literature': 'It didn't work as a stigma, on the contrary, it helped'], *Libertatea*, May 15 2021. Online:https://www.libertatea.ro/lifestyle/interviu-cu-scriitorul-gay-de-serviciu-al-literaturii-romanesti-n-a-functionat-ca-stigmat-din-contra-m-a-ajutat-3545019.

Baghiu, Ștefan. "Critica ideologică în epoca limbajului administrativ de stânga: o istorie New Left a literaturii române contemporane" [Ideological Critique in the Era of Leftist Administrative Language: A New Left History of Contemporary Romanian Literature]. *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 80-89. https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.09.

Baghiu, Ștefan. "Literatura contemporană – un termen umbrelă?" [Contemporary Literature – An Umbrella Term?]. In *Antologiile revistei „Cultura"* vol. II: *Dosare tematice 2016-20* [The Anthologies of *Cultura* Magazine, vol. II], edited by Angela Martin, Ștefan Baghiu, and Cosmin Borza, 155-156. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2018.

Cărtărescu, Mircea. *Postmodernismul românesc* [Romanian Postmodernism]. Bucharest: Humanitas, 1999.

Cistelecan, Alex. *De la stânga la stânga* [From Left to Left]. Cluj-Napoca: Tact, 2019.

Dumitru, Teodora. "Conceptul lovinescian de «intelectualizare» a literaturii față cu ipoteza postbelică a țăranului «intelectualizat»" [Lovinescu's Concept of Literature "Intellectualization" Against the Post-War Hypothesis of the "Intellectualized" Peasant]. *Transilvania*, no. 2 (2021), 31-50.

Dumitru, Teodora. "Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu's Perspective (1924-1929)." In *Ruralism*

and Literature in Romania, edidet by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga și Maria Sass, 205-219. Berlin: Peter Lang, 2019.
Dumitru, Teodora. *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.
Ernu, Vasile, Costi Rogozanu, Ciprian Siulea, and Ovidiu Țichindeleanu. *Iluzia anticomunismului: lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* [The Anticommunist Illusion: Critical Readings of the Tismăneanu Report]. Chișinău: Cartier, 2008.
Ibrăileanu, Garabet. *Spiritul critic în cultura românească* [The Critical Spirit in Romanian Culture]. Iași: Editura Viaţa românească, 1909.
Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [The Ideologies of Literature in Romanian Postcomunism]. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.
Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane (1990-2020)* [The History of Contemporary Romanian Literature. 1990-2020]. Iași: Polirom, 2021.
Iovănel, Mihai. *Roman polițist* [Policier]. Cluj-Napoca: Tact, 2015.
Lefter, Ion Bogdan. *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii" culturale* [Postmodernism. The Files of a Cultural Battle]. Pitești: Paralela 45, 2002.
Lovinescu, Eugen. *Istoria civilizației române moderne* [The History of Modern Romanian Civilization]. Vol. I: *Forțele revoluționare* [The Revolutionary Forces]. Vol. II: *Forțele reacționare* [The Reactionary Forces]. Vol. III: *Legile formației civilizației române moderne* [The Laws of the Formation of Modern Romanian Civilization]. Bucharest: Ancora, 1924-1925.
Lovinescu, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane* [The History of Contemporary Romanian Literature]. Bucharest: Editura Ancora, 1926-1929.
Mărgărit, Diana. "LGBTQ rights, conservative backlash and the constitutional definition of marriage in Romania." *Gender, Place & Culture* 26, no. 11 (2019): 1570-1587.
Mironescu, Andreea. "Übermänner: Hegemonic Masculinities in the Romanian Socialist Modernist Novel." In *Beyond the Iron Curtain: Revising the Literary System of Communist Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Ovio Olaru, and Andrei Terian. Berlin: Peter Lang, 2021 (forthcoming).
Moretti, Franco. *Grafice, hărți, arbori: literatura văzută de departe* [Graphs, Maps, Trees]. Translated by Cristian Cercel, foreword by Andrei Terian. Cluj-Napoca: Tact, 2016.
Poenaru, Florin. "Istoria lui Iovănel – epitaful optzecismului" [Iovănel's History – The Opitaph of the Eighties]. *Criticatac*, 14 mai 2021. Online: http://www.criticatac.ro/istoria-lui-iovanel-un-eveniment/.
Poenaru, Florin. *Locuri comune. Clasă, anticomunism, stânga* [Common Places. Class, Anticommunism, Left]. Cluj-Napoca: Tact, 2017.
Rogozanu, Costi. *Epoca de mijloc* [The Middle Epoch]. Cluj-Napoca: Tact, 2019.
Stan, Adriana. *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* [The Linguistic Bastion. A Comparative History of Structuralism in Romania]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.
Viski, Vlad Levente. *An Army of Generals without Rank-and-File: Building a Gay and Lesbian Social Movement in Romania after 2001*. Budapest: Central European University, 2015.